

Antonín Horák 100

Vít Jakubíček

Antonín Horák, fotograf Zlína třicátých a čtyřicátých let a filmař, který později kamoval snímky Hermíny Týrlové a Karla Zemana, se narodil v roce 1918 v Topolné na Uherskohradištsku. Jeho profesní i životní kariéra v mnohém ilustruje a reflektuje proměny, k nimž v průběhu minulého století došlo – v období první republiky hledal a překonával hranice světa fotografie, nejprve pod vedením pedagoga zlínské pokusné školy Jaroslava Novotného, poté asistoval fotografu Josefu Sudkovi, jehož odkazu zůstal věrný, když později zachycoval Zlín v netradiční náladové atmosféře. Byl také účastníkem proměn a vzestupu animovaného a trikového filmu ve zlínských ateliérech a spolupracoval s předními osobnostmi na vzniku jejich legendárních snímků.

Počátky filmařské kariéry Antonína Horáka můžeme v zárodcích sledovat již v roce 1932, poté co se jeho rodina přestěhovala do Zlína. Tehdy se také poprvé potkal s pedagogem Jaroslavem Novotným, propagátorem výuky pomocí filmu a fotografie, který nejenže ovlivnil jeho zájem o fotografické řemeslo, ale stal se i klíčovou osobností, díky níž Horák získal práci ve zlínských filmových ateliérech.

Horák a první kontakt s filmovými ateliéry

Po skončení měšťanské školy musel Horák kvůli nedostatku financí nastoupit jako „mladý muž“ do baťovských obuvnických dílen. Již brzy však byl díky přímluvě učitele Novotného přijat do nově založených filmových ateliérů, kde dostal příležitost asistovat při natáčení prvních úspěšných reklamních filmů na obuv Baťa, jako *Taneční sezóna*, *Nová píseň* či *Dýchej zhluboka*.

Obr. 1: Společenský dům ve Zlíně, 40. léta, soukromá sbírka. |

Měl tak možnost se jako asistent učit od nejvýznamnějších osobností, které se v polovině třicátých let v ateliéru pohybovaly, mezi něž bezesporu patřil producent Ladislav Kolda, scenárista Elmar Klos a kameraman Alexandr Hackenschmied.

Zpočátku personálně skromné složení zlínských ateliérů znamenalo, že se využívaly síly všech, kteří mohli pomoci. Zdánlivé omezení a nutnost improvizace však pro mladého a nadaného Antonína Horáka znamenalo spíše výzvu a příležitost vyzkoušet si různé profese a přiučit se od zkušenějších profesionálů.

Antonín Horák a Josef Sudek

Klíčovou roli pro Horákovu další umělecké zrání sehrálo setkání s Josefem Sudkem, kterého si v roce 1936 objednala firma Baťa pro vytvoření souboru fotografií zachycujících tep jejího průmyslového velkoměsta. Sudek byl v té době známý nejen jako reklamní fotograf Družstevní práce, kde spolupracoval s Ladislavem Sutnarem, ale také pro své cykly pražských zákoutí a působivý soubor fotografií dokončované katedrály svatého Víta.

Antonín Horák byl Sudkovi, který v první světové válce přišel o pravou ruku, přidělen jako asistent. Díky tomu měl Horák výjimečnou možnost sledovat tvůrčí přístup jedné z nejvýznamnějších osobností české fotografie. V průběhu jejich spolupráce si prohloubil nejen technické znalosti o fotografování a ovládl základy práce s kompozicí. Zdokonalil si také citlivost k vnímání účinků světla. Přestože se nakonec Horákův pohled na Zlín od toho Sudkova lišil, jejich spolupráce měla na osmnáctiletého fotografa silný vliv.

Obr. 2: Pohled na Zlín z Vývozu, 1. pol. 40. let, soukromá sbírka. |

Horák fotograf

Se specifickou podobou Zlína, vystavěného na přísně geometrických konstrukčních zásadách, se od poloviny třicátých let potýkali také malíři, kteří zde byli zváni firmou Bafa. Snad i proto se nakonec řada z nich uchýlila spíše než k motivům z této průmyslové metropole k námětům ze starého Zlína, v němž hledali malebná zákoutí a patinu starých časů. Fotografická tvorba Antonína Horáka však dokázala tyto limity překonat. Jeho snímky továrních budov, poeticky zastřené mlžnou atmosférou, dávají spíše než architektuře vyniknout tomu, co ji obklopuje.

Horákova perspektiva se obrací k lidem a přírodě, kterou proměňuje svým poetickým jazykem v magické prostředí. Dává tak alespoň na okamžik zapomenout na fakt, že se jedná o město tepající duchem práce a výkonu. Díky volbě netradičních námětů z prostředí Zlína v období kolem druhé světové války nám Horákovy fotografie zprostředkovávají atmosféru, s níž jsme se dosud mohli setkat jen velmi výjimečně.

Fotograficky byl Antonín Horák nejaktivnější od druhé poloviny třicátých do konce let čtyřicátých. Poté se věnoval především filmařské profesi, v níž viděl daleko silnější potenciál pro experimentování.

Obr. 3: Pohled na Zlín ze severovýchodu, kol. 1940, soukromá sbírka. |

Antonín Horák a animovaný film

V roce 1942 byl Horák společně s dalšími mladými totálně nasazený do Říše a do Zlína se vrací až po válce na popud svého někdejšího učitele Jaroslava Novotného, který tehdy vedl filmové ateliéry. Antonín Horák krátce pomáhá Hermíně Týrlové s přetočením loutkového filmu *Vzpouza hraček* (1946), jehož realizace se do té doby velmi komplikovala. Poté přechází ke Karlu Zemanovi, s nímž vytváří sérii satiricky poučných animovaných příběhů s ústřední postavou Pana Prokouka, podbarvených hudbou Zdeňka Lišky.

Obr. 4: Prodavačka květin u domu pana Javorského, Zlín, 1. pol. 40. let, soukromá sbírka. |

Podnětná spolupráce tria Zeman – Horák – Liška se uplatnila také u dalších snímků, jakými byla poetická *Inspirace* (1949), složená ze skleněných figurek, středometrážní loutkový film *Král Lávra* (1950), natočený na motivy Karla Havlíčka Borovského, a první barevný loutkový celovečerní film *Poklad ptačího ostrova* (1952), kombinující kreslenou a loutkovou animaci.

Polovina 50. let znamenala pro Antonína Horáka také výjimečnou příležitost využít svůj tvůrčí potenciál a invenci prací trikového kameramana v přelomových filmech Karla Zemana *Cesta do pravěku* (1955) a *Vynález zkázy* (1958), kombinujících animované prvky s živými herci. Během práce na *Vynálezu zkázy* se však jejich cesty rozešly a po krátkém působení v pozici instruktora fotografického procesu Závodní školy práce Horák opět navázal spolupráci s Hermínou Týrlovou. Již jejich první film *Uzel na kapesníku* (1958), na němž se jako výtvarník podílel Kamil Lhoták, znamenal velký úspěch a ukázal, že ve spojení s Týrlovou, trvající další dlouhá desetiletí, měl možnost se daleko lépe uplatnit. Postupně se vypracoval až na pozici jejího „dvorního kameramana“.

V šedesátých letech dostává také Horák příležitost natočit vlastní autorský film. Prvním byl v roce 1962 satirický loutkový film *Alarm*, který později získal ocenění na festivalu v Lipsku. Mezi další patřila *Křída* (1964), snímek s filozofizujícím podtextem o smyslu života, natočený na motivy povídky Miloše Macourka, *Pozor, myš!* (1967), na němž spolupracoval s výtvarníkem Pravoslavem Radou a surrealistický experiment *Žena, růže, skřítek, zlost* z konce 60. let.

Obr. 5: U zlínské tržnice, 40. léta, soukromá sbírka. |

V 60. letech vedle aktivní spolupráce na filmech Hermíny Týrlové (například *Dvě klubíčka*, 1962; *Kulička*, 1963; *Vlněná pohádka*, 1964; *Korálková pohádka*, 1968) a při vlastní režisérské tvorbě, Horák pokračuje v natáčení reklamních snímků (*Jawa Automatic*, *Jawa Ideal* a *Nová Čezeta*, vše 1963).

Po odchodu do důchodu v roce 1989 se Horák kromě studia slovanského písma začal obracet k historii svého působení ve zlínských ateliérech. Kniha *Světla a stíny zlínského filmu*, vydaná v roce 2002, se stala jeho osobní výpovědí, jíž významně přispěl k rozšíření povědomí o významné historii zlínské kinematografie. Osobitým způsobem se snažil vyličit poutavý příběh o jejím vzniku na půdě baťovského reklamního oddělení, předválečných i poválečných osudech „kudlovské stodoly“ a jejích nejvýznamnějších osobnostech z pohledu jednoho z aktérů, který byl prakticky od začátku „při tom“.

Antonín Horák, pábítel nebo – jak jej příznačně přejmenoval jeho učitel Jaroslav Novotný – „Celník Rousseau“, zemřel v červnu 2004. Zanechal za sebou nejen výjimečnou fotografickou výpověď o Zlíně a jeho obyvatelích v období kolem druhé světové války a nezapomenutelnou podobu řady filmů, které dnes patří do zlatého fondu české kinematografie, ale svým způsobem také poselství, že mnoho hranic a omezení, která si před sebe klademe, můžeme zdolat pouze tak, že dáme prostor vlastní imaginaci a vynalézavosti.